

санітарного контролю. Система медичного обслуговування населення працювала і фінансувалась за рахунок міських коштів. Фактична сума видатків на медицину щорічно збільшувалась, але вона не перевищувала 10–11 % міського бюджету. Головна причина недостатньої ефективності цих кроків – обмежені фінансові можливості.

Посилання

1. Смельянов В. Міський голова // Ніжинський вісник. – 1992. – 14 січня; Страшко Є. До історії ніжинських муніципальних органів самоврядування (друга половина XIX ст.) // Ніжинська старовина. – 2007. – № 3, с. 60–64; Рахно О. Голова Чернігівської земської управи В.М. Хижняков: віхи життя та діяльності // Сіверянський літопис. – 2007. – № 5, с. 110–115; Кулик В. Ніжинська міська управа // Ніжинська старовина. – 2007. – № 3, с. 45–51; Сидорович О. Ніжинський міський громадський банк як складова частина економіки міста в другій половині XIX – на початку XX ст. // Ніжинська старовина. – 2010. – № 9, с. 112–120.
2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 340, оп. 1, спр. 1260.
3. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1262.
4. ВДАЧОН, ф. 342, оп. 1, спр. 617.
5. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1265.
6. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1267.
7. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1270.
8. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1273.
9. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1286.
10. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1264.
11. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1289.
12. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1261.
13. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1280.
14. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1282.
15. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1287.
16. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1290.
17. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1281.
18. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1292.
19. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1293.
20. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1294.
21. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 1404.

Дмитренко Н.М. Нежинское городское общественное управление в деле «сохранения народного здоровья» (последняя четверть XIX – начало XX ст.)

В статье рассматривается сотрудничество городской думы и управы в вопросах создания системы медицинской помощи, доступной населению. Особое внимание уделено роли органов общественного управления в организации противозидемических мероприятий. Освещены объективные трудности внедрения санитарных норм и организации контроля за их соблюдением.

Ключевые слова: общественное управление, медицина, эпидемия, санитария.

Dmytrenko N.M. The role of Nizhyn city public management in «maintenance of public health» (the last quarter of the XIX th – the beginning of the XX th century)

The article considers cooperation of the City Council and the City Duma in the issue concerning the creation of the medical care system available to the population. Particular attention is paid to the anti-epidemic activity of the public management bodies. The objective difficulties of sanitary rules implementation and the organization of their observance control are illustrated.

Key words: public management, medicine, epidemic, sanitation.

14.03.2016 р.

УДК 94(477):82-94 В.Дубровський «19»

В.А. Казимір

ЧЕРНІГІВЩИНА У МЕМУАРАХ ВАСИЛЯ ДУБРОВСЬКОГО

Стаття присвячена мемуарам репресованого українського історика та громадського діяча В.В. Дубровського (1897–1966) про Чернігівщину.

Ключові слова: В.В. Дубровський, Чернігів, спогади.

Історична наука XXI століття характеризується антропоцентричністю та відродженням інтересу до навмисно «призабутих» за радянських часів осіб. До цього переліку безперечно належав і уродженець Чернігівщини – репресований історик та громадський діяч першої половини XX ст. – Василь Васильович Дубровський (1897–1966).

Л. Биховський [1] та Г. Курас [2; 3] займалися впорядкуванням біографії В. Дубровського, О. Коваленко [4; 2; 5; 6] та В. Ткаченко [7] розглядали його постать у контексті розвитку краєзнавчого руху, І. Матяш – в галузі архівознавства [8], М. Дмитрієнко та О. Ясь присвятили розвідку його внеску в охорону пам'яток культури в Україні [9]. Водночас створений В. Дубровським цикл спогадів, який належать до кращих зразків вітчизняної мемуаристики XX ст., ще й досі не був систематизований, оскільки оприлюднений фрагментарно й на сторінках важкодоступних для сучасного дослідника періодичних видань української еміграції.

Відтак, метою даної розвідки є систематизація знайдених мемуарів В. Дубровського, які стосуються Чернігівщини.

Народився В. Дубровський 19 травня 1897 р. у родині священика Василя Михайловича Дубровського, який помер за кілька місяців до народження сина. Удова назвала хлопчика на честь покійного батька та переїхала до сватів, де на затишній околиці Чернігова – Лісковиці Василь провів дитячі та юнацькі роки

Навчався В. Дубровський, відповідно до родинних традицій, у Чернігівському духовному училищі (1906–1911 рр.) та Чернігівській духовній семінарії (1911–1915 рр.). Проте згодом він відмовився від духовної кар'єри і у 1915 р. вступив до Ніжинського історико-філологічного інституту князя О. Безбородька. У 1919 р. В. Дубровський повернувся до рідного міста, де протягом п'яти наступних років поєднував написання дисертації з роботою в радянських установах та педагогічною діяльністю у середніх й вищих закладах освіти Чернігова [10, с. 28–30].

У березні 1924 р. В. Дубровський під керівництвом академіка Д. Багалія успішно захистив дисертаційне дослідження «Бігли селяни Лівобережної України в XVIII ст.» [11]. За його рекомендацією влітку 1925 р. В. Дубровський переїхав до Харкова, де з 1 червня

1925 р. і до 15 липня 1930 р. працював завідувачем музейно-бібліотечної секції Укрнауки [12]. Крім того, В. Дубровський був інспектором (1925–1930 рр.) та заступником голови (з 23 травня 1930 р.) Українського комітету охорони пам'яток культури, співпрацював з Історичною секцією Всеукраїнської Академії наук (1924–1930 рр.) [13]. Водночас наш земляк продовжував плідно займатися науковою, педагогічною та науково-організаційною діяльністю, про що свідчать його монографії, статті, студії, розвідки, рецензії та навіть складені ним звіти.

Наприкінці 1933 р. В. Дубровському та ще 10-м відомим ученим Харкова було інкриміновано участь у міфічній контрреволюційній організації «Російсько-український фашистський блок». Рішенням судової трійки при Колегії ДПУ УСРР від 24 лютого 1934 р. В. Дубровського засудили за ст. 54–2, 54–4, 54–11 до 5 років позбавлення волі у виправно-трудоному таборі. З червня 1934 р. до лютого 1936 р. він перебував у 2-у відділі Бамлагу, а з лютого 1936 р. до передчасного визволення навесні 1937 р. – у 8-у відділі того ж таки Бамлагу в м. Свободне (Свободненський концентраційний особливий табірний пункт).

Після дострокового звільнення навесні 1937 р. В. Дубровському було заборонено працювати та перебувати у 42 найбільших містах СРСР. Він був змушений працювати вчителем на Полтавщині, залишивши родину у Харкові [14].

Восени 1941 р. В. Дубровський повернувся до родини у Харків, а під час нацистської окупації працював над відродженням харківської «Просвіти». Вона об'єднувала українців, які прагнули відродити українські національні традиції [15].

У кінці 1943 р. науковець переїхав спочатку до Києва, потім до Львова, згодом до Польщі, а звідти до Німеччини. Понад десять років він разом з родиною мешкав у Західній Німеччині. У вересні 1956 р. В. Дубровський разом із дружиною та сином перебралися до США, де він працював наглядачем у місцевому музеї. 23 квітня 1966 р. в Річмонді зупинилося серце українського історика [16].

Відзначимо, що за радянських часів науковцю повсякчас закидали співпрацю з нацистами й еміграцію. Саме це й пояснює те, що він позбувся клейма «ворога народу» наприкінці 1950-х рр. одночасно зі своїми «подільниками» [17]. Його реабілітували лише після смерті – 26 жовтня 1995 р. відповідно до ст. 2 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», ухваленого 17 квітня 1991 р.: «Дубровського Василя Васильовича прокуратурою Харківської області було реабілітовано» [18].

Навіть в еміграції В. Дубровський продовжував плідну наукову діяльність, а більшість його робіт мала мемуарний характер. Його студії друкувались на сторінках багатьох еміграційних видань. Зокрема, науковець став одним із засновників журналу

«Український історик», співпрацював з турецьким журналом «Дергі», часописом «Український селянин» (Мюнхен), газетою «Наш клич» (Буенос-Айрес). Статті та розвідки В. Дубровського були також оприлюднені на шпальтах інших періодичних видань та Календарів-альманахів: «Свобода» (США), «Проблеми» (Мюнхен), «Меч і Воля» (Мюнхен), «Євангельський Ранок» (Детройт), «На чужині» (Фільсбюрг), «Вільна думка» (Сідней), «Новий шлях» (Герсфельд) та ін. [19].

Найбільше уваги у своїх мемуарах В. Дубровський приділяв спогадам про малу батьківщину: «Тут було надзвичайно: тут можна було пізнавати красу Божого світу з дитячих літ. Як тільки ви сходили на Гору, перед вами розгорталася панорама всієї Лісковиці й поза нею аж до лісу Святого... Отже, вся Лісковиця, з прилеглими до неї луками, на цій невеликій, замкненій природними межами рівнині, була як на долоні» [20, с. 5]. На жаль, будинок, у якому виріс В. Дубровський, знесли під час будівництва Меморіалу Слави у 1980-х рр. Тугу за Батьківщиною засвідчують також і псевдоніми, які В. Дубровський використовував у еміграції, – В. Лісковицький, Іллінський, В. Черногай, І. Захаревський-Лісковицький [21, с. 8].

В автобіографіях, написаних за радянських часів, В. Дубровський зазначав, що його мати була селянкою, але це не відповідає дійсності, оскільки вона походила з родини старшого вахмістра, що підтверджують і мемуари. В еміграції він згадував, що мати походила з військового стану, описував дідуся по материнській лінії – старшого вахмістра у відставці, який фактично замінив хлопцю батька [22, с. 5; 23, с. 5].

Мати розвивала у сина любов до літератури та музики, що дозволило В. Дубровському під час заслання до Сибіру брати участь у табірному симфонічному оркестрі. Молода вдова виховувала сина, спираючись на допомогу своїх батьків – Степана Федоровича і Тетяни Іванівни Яковенків [24, с. 5]. Вони прищеплювали В. Дубровському загальнолюдські та національні цінності: повагу до старших, охайність, відповідальність, необхідність дбати про родину та особисту репутацію, розуміння прекрасного і любов до всього українського [25, с. 6]. У мемуарах В. Дубровський докладно описував свята у родинному колі. З чотирирічного віку йому запам'яталися різдвяні обряди: «побожне виспівування колядок», різнокольорові святкові зірки з Віфлеємською тематикою, обдарування колядників солодощами та приготування святкових страв. У хаті ставили ялинку, готували подарунки та запрошували гостей [20, с. 5].

За свідченням В. Дубровського, непересічне значення для формування його світогляду мали не лише родичі [26, с. 5], але й сусіди [27, с. 5]. Доля

сусідської сім'ї Камінських, голова якої талановитий учитель музики через зловживання горілкою втратив майно, а мати самотужки утримувала родину, справила глибоке враження на В. Дубровського. У своїх мемуарах вчений, характеризуючи фактори нищення української нації, ставив алкоголь на один шабель з більшовицькими гаслами, які також мали здатність затьмарювати свідомість: «Так дві ворожі сили: царська горілка, що давала 800 млн. карбованців щорічного прибутку, і потім більшовицька пропаганда – «сивуха» марксизму-ленінізму, – калічили й нищили нашу прекрасну духовну силу української нації» [28, с. 165]. Зауважимо, що й до паління В. Дубровський ставився негативно.

Неодноразово в еміграції історик згадував і про навчання у Чернігівській духовній семінарії, яке, на його думку, не лише забезпечувало високий рівень загальноосвітніх знань, а й надзвичайно розвивало пам'ять, адже вимагало заучувати молитви та біблійні тексти. Найскладнішим для семінаристів предметом завжди вважалося догматичне богослов'я.

Згідно зі спогадами В. Дубровського, у семінарії дбали про всебічний розвиток учнів, а тому урізноманітнювали навчальну програму додатковими заняттями. На початку ХХ ст. було розпочато навчання столярній справі, а у 1914 р. організовано практичні заняття з пасічництва. Подібні заняття сприймалися позитивно, оскільки більшість семінаристів були вихідцями з сіл Чернігівщини і «приносили з собою у мури синодальної казенщини українську мову, співи і – головне – українське почуття й спосіб думання» [29, с. 5].

Як зазначав В. Дубровський, за часів його навчання існувала значна різниця між загальноосвітніми класами семінарії (1–4 класи), прирівняними до класичної гімназії, та богословськими (5–6 класи), в яких викладалися спеціальні дисципліни. Відтак ставлення адміністрації семінарії до учнів загальноосвітніх та богословських класів суттєво відрізнялося: перших «тримали суворо, і навчання велося наполегливіше», а «богословів» вважали вже практично дорослими людьми, здатними себе контролювати. Тому, за свідченням В. Дубровського, «богослови» могли дозволити собі значно більше вольностей, ніж «ритори» чи «філософи». Він навіть наводив приклад, коли адміністрація залишала без уваги випадки пияцтва та «одвідування зланих місць», мовляв, «нехай хлопці забавляються, – бо коли вони приймуть священний сан, – то це буде неприпустимо» [30, с. 22].

Слід зауважити, що значний вплив на формування світогляду науковця мала унікальна атмосфера старовинного Чернігова з його багатую історією та визначними пам'ятками старовини. У мемуарах В. Дубровський часто згадував величні храми та церкви [20, с. 5; 31, с. 175], а також народну обрядовість, яка у «рідному Чернігові на початку

ХХ-го століття була ще в повній силі» [28, с. 163].

З теплотою в мемуарах В. Дубровський згадував студентські роки у Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька. Жити йому доводилося на невеличку стипендію, відтак, як і більшість студентів, він займався репетиторством [32, с. 31]. Умови життя були нелегкими: спершу разом з друзями винаймав житло, але в 1917 р. ситуація катастрофічно погіршилася, і він оселився у гуртожитку, де не було належних умов для підготовки до занять [30, с. 23].

В еміграції наш земляк згадав чимало історій зі студентського життя, описав випадки, коли за незадовільну оцінку на екзамені студента могли виключити без права відновлення. За його свідченнями, іспити приймалися «комісійно»: у складі професора, який викладав курс, та двох «професорів-асистентів», які спеціалізувалися в інших галузях знань. Це забезпечувало обґрунтованість оцінки й унеможлилювало упередженість з боку викладача [30, с. 22].

Значний вплив на формування світогляду В. Дубровського, ставлення до навчання справили викладачі Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька. Майбутній вчений відзначав особливу вимогливість професора Г. Іллінського, хоча й називав його «великим диваком». Він дуже ретельно перевіряв знання студентів, вимагав досконалого знання матеріалу, викладеного на лекціях, та міг «зіпсувати» атестат навіть відміннику [30, с. 22].

Серед педагогів, яким В. Дубровський завдячував своїми успіхами не тільки у стінах інституту, а й у подальшій науковій роботі, він називав В. Ляскоронського. Цей учень В. Антоновича справив значний вплив на формування В. Дубровського як майбутнього історика-дослідника, навчивши методам історичного аналізу і синтезу. В. Дубровський зазначав: «Вже з першої лекції ми відчули його вагу, як вдумливого дослідника, що вмів намічувати історичні проблеми й оригінально розв'язувати їх, іноді всупереч загальній думці інших істориків. Майстерне й контрольоване сполучення писемних відомостей з матеріальними здобутками археології приносило плодючі наслідки». Зважаючи на це, протягом усього життя для В. Дубровського важливими залишалися позитивістські стандарти, зокрема, культивовані В. Антоновичем та його послідовниками документалізм. Його лекції стали зразком у майбутній викладацькій діяльності В. Дубровського [33, с. 48–49].

Але найбільший вплив на становлення В. Дубровського як науковця, формування його історичних інтересів і безпосередній вибір теми дипломної роботи справив професор Г. Максимович, учень професора М. Довнар-Запольського. З Г. Максимовичем В. Дубровський товаришував і після закінчення

інституту. Він згадував, що цей викладач одразу привертав до себе увагу студентів, адже відрізнявся від усього професорського загалу зовнішньою елегантністю та прогресивністю мислення. Г. Максимович уміло мотивував студентів до навчання, пояснюючи важливість для істориків розуміння соціально-економічних процесів, матеріал викладав простою і зрозумілою мовою, розкривав основний зміст теми та ставив дискусійні питання. В. Дубровський пригадував: «Такі лекції були наче вікно в життя, пояснювали нам сучасність» [32, с. 30]. Траплялося, що студенти стоячи аплодували, прослухавши його лекцію. Саме з «легкої руки» професора Г. Максимовича В. Дубровський обрав тему дипломної роботи з історії козаччини – «Данило Апостол і його гетьманство».

Отже, знайдені фрагменти спогадів В. Дубровського, які стосуються Чернігівщини початку ХХ ст., тематично можна поділи на дві категорії: повсякденне життя й звичаї та згадки-характеристики місцевих мешканців. Проаналізований матеріал свідчить, що історик до кінця свого життя уболівав за малу Батьківщину і прищепив любов до неї своїм нащадкам. Показово, що його онука Оксана Микитчак, яка мешкає в Німеччині, очолює Українську пластову крайову організацію.

Посилання

1. Биковський Л. Василь Дубровський (1897–1966): [Некролог] / Л. Биковський // Український історик. – 1966. – Ч. 1–2. – С. 92–97.
2. Коваленко О. Михайло Грушевський: тиждень в Чернігові / О. Коваленко, Г. Курас // Сіверянський літопис. – 1999. – № 1. – С. 144–156.
3. Дубровський В. Уривки зі споминів / Публікація і передмова Г. Кураса // Сіверянський літопис. – 2000. – № 6. – С. 145–150.
4. Заремба С.З. Становлення радянського історичного краєзнавства на Чернігівщині / С.З. Заремба, О.Б. Коваленко // Український історичний журнал. – 1983. – № 4. – С. 104–112.
5. Коваленко О.Б. Чернігівський інститут краєзнавства / О.Б. Коваленко // Історія України: маловідомі імена, події та факти: збірник статей. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 352–357.
6. Коваленко О.Б. На варті духовних скарбів України: архівісти Чернігівщини 20-30-х рр. / О.Б. Коваленко // Сіверянський літопис. – С. 106–112.
7. Ткаченко В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщини у перше пожовтневе двадцятиріччя / В. Ткаченко. – К.: Знання, 2007. – 215 с.
8. Матяш І. Особа в українській архівістиці: Біографічні нариси / І. Матяш – К., 2001. – 226 с.
9. Дмитрієнко М.О. Українське пам'яткознавство і музеєзнавство в науковій спадщині В. Дубровського / М. Дмитрієнко, О. Ясь // Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність: Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства. – К., 1995. – Частина II. – С. 368–370.
10. Казимір В.А. Науково-педагогічна та громадська діяльність В.В. Дубровського в Україні: дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / В.А. Казимір. – Чернігів, 2013. – 180 с.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 2462, арк. 7.
12. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 8, спр. 4, 31 арк.
13. Полонська-Василенко Н.Д. Українська академія наук: Нарис історії / Н.Д. Полонська-Василенко. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 93.
14. Дубровський В. Одвертий лист до Павла Григоровича Тичини / В. Дубровський // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1964. – 20 серпня. – С. 5.
15. Казимір В. Діяльність В.Дубровського на чолі харківської «Просвіти» (1941–1943) / В. Казимір // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2011. – № 6. – С. 96–103.
16. Курас Г. Хотів одного – бути вільним (До 40-ліття від дня смерті проф. Василя Дубровського) / Г. Курас // Свобода (Нью-Джерсі). – 2006. – № 43. – 27 жовтня. – С. 23.
17. Держархів Харківської області, ф. Р-6452, оп. 2, спр. 658, арк. 269.
18. Там само, арк. 296.
19. Держархів Чернігівської області, ф. Р-9044, оп. 1, спр. 60, арк. 14, 20–21.
20. Велике гульбище (3 1-го тому спогадів «Лісковія») // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1962. – 14 червня. – С. 5.
21. Биковський Л. Ваймарські часи: спомини 1945 р. / Л. Биковський – Денвер-Колорадо: Український суходоловий інститут, 1970. – Ч. 23. – 52 с.
22. Дубровський В. Американська гра «в піддавки» (Листи переміщеного спостерігача) / В. Дубровський // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1962. – 28 червня. – С. 5.
23. Дубровський В. Лікарі у нас (Листи переміщеного спостерігача) / В. Дубровський // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1964. – 5 березня. – С. 5.
24. Дубровський В. Дрібні замітки на великі теми (Листи переміщеного спостерігача) / В. Дубровський // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1964. – 28 жовтня. – С. 5.
25. Дубровський В. Золоте Дерево (Зі спогадів «Півстоліття», т. 1 «Лісковія») / В. Дубровський // Євангелійська правда (Торонто, Канада). – 1963. – Ч. 1. – Січень-лютий. – С. 6.
26. Дубровський В. Лікарі у них (Листи переміщеного спостерігача) / В. Дубровський // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1964. – 12 березня. – С. 5.
27. Дубровський В. Остання з роду Полуботків / В. Дубровський // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1961. – Ч. 34. – 28 вересня. – С. 6.
28. Дубровський В. Різдво шістдесят років тому: (З 1-го тому спогадів «Лісковія») / [підготовка до друку та передмова Г. Кураса] / В. Дубровський // Сіверянський літопис. – 2000. – № 1. – С. 162–165.
29. Шевченко Т. і Костя Рижий (Сторінка зі спогадів) // Наш клич (Буенос-Айрес, Аргентина). – 1961. – 13 квітня. – С. 5.
30. Спогад про професора М.Н. Петровського // Український історик. – 1964. – № 2–3. – С. 21–26.
31. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / [упорядник Ю. Мицик]. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 566 с.
32. Мій учитель – професор Г.А. Максимович (спогад) // Український історик. – 1964. – № 4. – С. 30–36.
33. Професор В. Г. Ляскоронський // Український історик. – 1965. – № 3–4 (7–8). – С. 48–52.

Казимір В.А. Черниговщина в мемуарах Василя Дубровського

Стаття посвячена мемуарам репресированного українського історика і общественного деятеля В.В. Дубровского (1897–1966) о Черниговщине.

Ключевые слова: В.В. Дубровский, Чернигов, мемуары.

Kazimir V.A. Chernihiv region in Vasyl Dubrovsky's memoirs
The article is devoted to the memoirs of repressed Ukrainian historian and public figure V.V. Dubrovsky (1897–1966) about Chernihiv region.

Key words: V.V. Dubrovsky, Chernihiv, memories.

04.04.2016 p.